

ETNOFOOR

Review

Author(s): Sjaak van der Geest

Review by: Sjaak van der Geest

Source: *Etnofoor*, Vol. 12, No. 2, PERSONALITY CULTS (1999), pp. 142-144

Published by: [Stichting Etnofoor](#)

Stable URL: <http://www.jstor.org/stable/25757970>

Accessed: 31-12-2015 15:53 UTC

Your use of the JSTOR archive indicates your acceptance of the Terms & Conditions of Use, available at <http://www.jstor.org/page/info/about/policies/terms.jsp>

JSTOR is a not-for-profit service that helps scholars, researchers, and students discover, use, and build upon a wide range of content in a trusted digital archive. We use information technology and tools to increase productivity and facilitate new forms of scholarship. For more information about JSTOR, please contact support@jstor.org.

Stichting Etnofoor is collaborating with JSTOR to digitize, preserve and extend access to *Etnofoor*.

<http://www.jstor.org>

Boekbesprekingen

Susan Reynolds Whyte, *Questioning misfortune: The pragmatics of uncertainty in Uganda*.

Cambridge Studies in Medical Anthropology. Cambridge: Cambridge University Press.

In 1969 vestigden Michael Whyte en Susan Reynolds Whyte, een Amerikaans antropologen-echtpaar, zich in een leegstaand onderwijzershuis in Mulagi in Bunyole County, een afgelegen en arm gebied in het oosten van Oeganda. Het zou het begin worden van levenslang onderzoek. De exacte keuze was, zoals zo vaak, tamelijk arbitrair. Toen de twee op hun verkenningstocht door Mulagi reden, was het zaterdagmiddag, een tijdstip waarop de mannen al een flinke hoeveelheid sorghumbier achterover hadden. Ze begroetten de Amerikanen met de vrolijkheid die bij sorghumbier hoort en de twee besloten dat dit vriendelijke mensen moesten zijn. Mulagi leek hun een aantrekkelijke locatie voor onderzoek.

Ze bleven ruim twee jaar en schreven beiden een proefschrift, hij over de Bunyole politieke cultuur, zij over locale concepties van ongeluk. Bij hun vertrek was het tijdperk Amin aangebroken dat gevolgd werd door het tweede regime van Obote, twee uiterst wrede en bloedige periodes. De contacten met Bunyole beperkten zich tot enkele brieven en één kort bezoek. Vanaf 1989 begonnen zij regelmatig terug te keren naar het gebied waar zij hun antropologisch bestaan begonnen waren. Oude vriendschappen werden weer aangehaald en het hoofd van de *lineage* die Michael Whyte geadopteerd had, nodigde hem uit om – net als de andere zonen – een huis te bouwen op het land van de familie. Dit gebeurde en daarmee was de band tussen de antropologen en hun tweede geboorteland Bunyole bestendig. Het boek dat Susan Whyte zojuist geschreven heeft – en waarmee zij in Engeland een antropologische prijs heeft gewonnen – is hun ‘tweede huis’ in Oeganda.

Questioning misfortune gaat over het pragmatisme van de Bunyole mensen in hun confrontatie met ongeluk en onzekerheid. Zij zijn niet in staat veiligheid te scheppen in hun bestaan, ondanks de vele diagnostische technieken en verklaringen die zij tot hun beschikking hebben. Hun oplossing is een *modus vivendi* met onzekerheid die Susan Whyte interpreteert vanuit het ‘pragmatisme’ van de Amerikaanse filosoof John Dewey. Volgens Dewey trachten mensen hun condities van voortdurende onzekerheid niet met ideeën te bezweren maar met handelingen. Gedachten zijn niet zo zeer de bestuurders

van ons handelen maar eerder het resultaat ervan. Het doen gaat voor het denken uit. Als mensen rationeel zijn, is dat vooral omdat ze rationaliseren.

Pas tegen het eind van haar boek maakt Whyte duidelijk waarom zij deze filosofie als leidraad voor haar etnografisch betoog heeft gekozen. Daarvòòr schrijft zij voornamelijk over wat het meeste opvalt in de Bunyole stijl van omgaan met ongeluk: hun grote verscheidenheid aan verklaringen. Ieder hoofdstuk is gewijd aan een bepaald type van ziekte-verklaring.

Ten eerste zijn er de 'schaduwen van de doden', de gestorven voorouders. Ze zijn nog steeds dichtbij en betrokken bij het wel en wee van de familie. Ze liggen begraven op het erf. De 'schaduwen' herinneren de levenden aan hun morele plichten en communiceren met hen via de ziektes die zij brengen.

De geesten van de clan, *ekuni*, vormen het tweede verklaringsprincipe. Ook zij bewaken het welzijn van de groep, maar ze zijn minder consistent en zij worden vooral in verband gebracht met problemen rond vruchtbaarheid en kinderen. 'Kleine geesten' (*obusambwa*), de derde categorie, zijn nog grilliger en hebben geen binding met de familie of clan. Het zijn kwaadwillige wezens en veroorzaken vooral veel onheil onder kleine kinderen. Het geloof in *obusambwa* brengt het gevoel van onzekerheid tot uitdrukking van ouders met kleine kinderen wier gezondheid altijd precair is. Naar schatting eenderde van de kinderen haalt het niet.

Veel ziekte en tegenslag wordt toegeschreven aan vervloeking. Het zijn vooral de ouderen die het vermogen tot vervloeking in zich hebben. Zij gaan er toe over als ze gekwetst worden door een jonger lid van de familie. Een vervloeking is gewoonlijk een beroep op de voorouders om zo iemand te straffen. 'Cursing implies connectedless'. En gezag. Het geloof in vervloeking houdt de hiërarchie op basis van leeftijd in stand. 'A curser is a chief', zeggen de Banyole. Hij is altijd de baas en de vloek kan slechts ongedaan gemaakt worden als de overtreder zich onderwerpt aan dat gezag, vergeving vraagt en compensatie betaalt.

Vervloeking wordt veelal gezien als rechtmatig, ondanks de ambivalentie die er bestaat (een goede ouder vervloekt zijn kind niet). Heel anders staat het met hekserij/toverij, *obuloge*, het gebruik van verborgen substanties ('medicines') om tegenstanders of mensen die men haat te treffen. Deze 'medicijnen' worden bijvoorbeeld verstopt op een plaats waar het slachtoffer zal passeren of worden in diens eten gedaan. De belangrijkste vraag van het slachtoffer, aldus de auteur, is niet 'waarom ik?', maar 'waarom jij?', 'waarom doe je mij dit aan?' Het antwoord is bijna altijd een vorm van afgunst, betrekking hebbend op land, op een co-vrouw, of op seks. De substantie heeft een kracht van zichzelf, maar het kwaad huist in degene die het toepast. Het 'medicijn' is net als een geweer, de moordenaar is degene die de trekker overhaalt.

De laatste toevoeging aan het arsenaal van verklaringen is de moderne geneeskunde, met name haar farmaceutische producten die nu in alle winkels en winkeltjes te koop zijn. 'Ziekenhuis-geneeskunde' biedt naast zekerheid ook veel onzekerheid: is de dokter beschikbaar; zullen we medicijnen krijgen; worden we niet bedrogen? In het licht van die onzekerheid is de commercialisering van farmaceutica in de informele sector een weldaad.

De farmaceutica zijn een nieuw middel om met ongeluk om te gaan. Ze geven mensen een gevoel van zekerheid, controle over hun situatie.

AIDS heeft echter de onzekerheid in hun bestaan doen toenemen. Het is weliswaar afkomstig van 'anderen', maar men krijgt het van degene met wie men het intiemst is, niet omdat deze je kwaad wil berokkenen, maar omdat hij roekeloos en onverantwoord heeft gehandeld.

Susan Whyte heeft een indringend boek geschreven over de vele gevaren die mensen in Bunyole bedreigen en over de wijze waarop dezen zich tegen die gevaren trachten te wapenen. De resultaten zijn weinig opwekkend. 'In conculsion, inconclusion', citeert zij een collega antropoloog. De vele vermoedens en beschuldigingen, rituelen en medische handelingen zijn vooral psychologisch effectief. Ze geven de betrokkenen het gevoel dat ze iets doen en niet machteloos toekijken. Geen optimisme, maar – in William James' terminologie – meleurisme: misschien wordt het een beetje beter, een tikkeltje hoop in een massa onzekerheid. Een leven in de 'subjunctive mode' (de aanvoegende wijs 'wishful thinking'), zou Byron Good zeggen: '... trafficking in human possibilities rather than in settled certainties.'

Enkele maanden geleden was ik te gast in het dorp waar Susan Whyte haar huis heeft gebouwd. Ik ontmoette de mensen die het boek bevolken met hun ziektes en tegenslagen en hoorde het vervolg van hun verhalen. Sommigen waren aan AIDS gestorven, een had zichzelf met landbouwvergif om het leven gebracht, ziektes bleven hun tol eisen en kinderen stierven nog steeds aan malaria en andere kwalen. In het praktisch lege ziekenhuis werden, toen ik er aankwam, twee kleine kinderen met ernstige brandwonden binnen gebracht. De dokter was niet aanwezig. Een handvol familieleden keek zwijgend toe hoe de dienstdoende verpleger de jongetjes trachtte te redden. Bij het vallen van de avond waren ze beiden dood. Over zulke tragedies heeft Susan Whyte haar boek geschreven, met ontroerende betrokkenheid en antropologische virtuositeit.

Sjaak van der Geest

Jean Sybil La Fontaine, *Speak of the Devil: Tales of Satanic Abuse in Contemporary England*.

Cambridge: Cambridge University Press, 1998.

After reports of satanic rituals involving children infiltrated the public consciousness of Great Britain in the 1980s, the British Department of Health enlisted anthropologist Jean La Fontaine to investigate the claims. Her intensive research on this occurrence, published in *Speak of the Devil*, revealed that little evidence existed to substantiate these accusations. La Fontaine maintained her inquiry into this topic, next focusing on why rumors of satanic activity continued to exist and expand without reliable documentation of its actuality. Within her book, she introduces and refers to religious, social, economic, historical, and emotional explanations for the phenomenon of strong, prevalent social belief in child abuse generated by unproven satanic practices.